

תכ אם הנשים רשאות לקונן בראש-החודש, ובו ב' סעיפים:

א משנה מועד קטן
כ"ח ב טור בשם
תלמיד רש"י בשם
רש"י וז"ל דעה
בסימן תא
רמב"ם וקדם תשובה
הנאותים

א **על המת נשים מענות, שכלן אומרות קאחד, ומטפחות, דהנינו להכות כף אל כף, (א) אכל לא מקוננות, שתהא האחת אומרת והאחרות עונות אחריה; ואחר שנקבר המת, לא מענות ולא מטפחות: ב (ב) באומרים צדוק הדין וקדיש: הגה (ג) ואין נוהגין כן, ועין ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ו בהג"ה, וכן בכל הנשים שאין אומרים בהם (ה) תחנון (מנהגים), (ד) וכן בערב-שבת אחר חצות. יש אומרים שאם קוברין מת (ה) בלילה, שאין אומרים קדיש ולא צדוק הדין (כ לו):**

תכא קריאת 'ויבראשי חדשיכם' קדם פסוקי דזמרה, ובו סעיף אחד:

א טור, ענינו לעיל
סימן מח

א **נוהגין באשכנז (א) שאומרים פְּרַשֶׁת 'ויבראשי חדשיכם' שחרית אחר פְּרַשֶׁת התמיד, ובספרד אין נוהגין לאמרה, לפי שעתידין לקרות אותה בספר-תורה:**

תכב סדר התפלה והלל בראש-החודש, ובו ז' סעיפים:

א ברייתא שבת כ"ד
ב שם ברייתא
ג נמנה ברכות כ"ט

א **אערכית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות (א) ואומר (ב) 'יעלה ויבוא' ב'רצה'. ואם לא אמרו בערבית אין מתיזירין אותו (ב) (ובא"ז מקום שנוכח שאינו חוזר, עין לעיל (ג) (ג) סימן רצד סעיף ד (ה), בין שראש-החודש יום אחד בין שהם שני ימים, מפני שאין מקדשין את החודש (ג) בלילה; כאכל אם לא אמרו שחרית ומנחה, (ג) (ג) (ד) מתיזירין אותו. ג'אם נזכר קדם שהתחיל**

באר היטב

[3] סימן רצד. עכ"ט. ועין בשלמ"ח חגיגה בשם מאמר קדושי דאפילו לא סים רק חזקיה השם אינו חוזר: [2] מתיזירין. עכ"ט. עין פ"ח ובר"י, ויש בשיורי-ברכה בשם הרשב"א, דאפילו כבר התפלל מוסף צריך לחזור, ולבשאיני מנחה מתפלל מנחה אדם גדול. וכתב הש"י: ושמעתי מזמן אחד שהעיר שהיה בק"ק קראקא בשנת של"ג שנפטר רמ"א ז"ל ביום ל"ג בעומר והיו מספקים אם לומר צדוק הדין, עמד אדם חשוב אחד והעיר ששמע מפי רמ"א ש"ל צדוק הדין על אדם גדול ותכף אמרתי על כמ"א בקול רם, ונראה לסמוך על זה בנשים שאין בהם תחנון כגון ל"ג בעומר או ט"ו באב ובשבת שאינם מועד, אכל לא ברא"ח ותחנון ופזורים וחדש ניסן, דאלו יש בהם אסור מדין התלמוד, עכ"ל:

(ה) **יעלה ויבוא.** ונתפשט יחזיק תפלתו קדם הצבור, וכשיגיע ליעלה ויבוא ירים קולו להשמיע בצבור, עין סימן קיד: (3) סימן רצד. דהנינו תכף כשסיים הברכה אפילו לא התחיל צדן מורים, עין סימן רלו ס"ב ועין סימן קח: (א) מתיזירין. ודוקא אם צדן לא התפלל תפלת מוסף, אכל אם התפלל מוסף א"צ

משנה ברורה

א (א) **שאומרים פְּרַשֶׁת 'ויבראשי חדשיכם'. כדי לפרסם שהוא ראש-החודש (מ"א):**

א (א) **ואומר 'יעלה ויבוא' ב'רצה'. ומבאר לעיל בסימן רלו סעיף ב דמקריז השליט-צבור (ה) בין קדיש לתפלה שהוא ראש-החודש, ולא חשיב הפסק בין שהוא צדן תפלה: (ב) ובא"ז וכו', עין לעיל בסימן רצד. ויש מבאר דמשהתחיל לומר 'ותחזיקנה' והזכיר ברוך אתה ה', (3) אפילו לא סים 'הפזורים' וכו' נמי אינו חוזר: (ג) בלילה. ולא היה צדן קדשת ראש-החודש על היום. ואפילו בליל שני של ראש-החודש שצדן טעם זה, שהלא יום שני הוא רק משום ספקא, דאלו היום ראשון היה קדש היום שני הוא חל: (ד) מתיזירין אותו: (ה) כתב הפוסק הגדולה, דדוקא בשנוכח קדם שהתפלל מוסף, אכל אם לא נזכר עד שהתפלל מוסף, (ג) יצא בדיעבד (ד) במה שהזכיר קדשת היום בתפלת מוסף ואין צריך**

א (א) **אכל לא מקוננות.** שזהו עקר ההספד, ואסור בראש-החודש, שהוא כמו יום-טוב. ועין ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ה דכל זה באנש דעלמא, ולתלמיד-תכס מקוננות בדרךן בחל: **ב (ב) אומרים צדוק הדין וכו'.** שאינו הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים: (ג) ואין נוהגין כן. שפירגיל להספד. וכתבו האחרונים, שאפילו לחכם בפניו אין נוהגין בראש-החודש לומר צדוק הדין שהוא תחנון, אלא (ה) דורשין עליו אם הוא בר הכי? ואומרים קדיש אחר הדרשה: (ד) וכן בערב-שבת אחר חצות. שגם-כן אין אומרים תחנון, והוא הדין בערב-יום-טוב: (ה) לכן אין אומרים צדוק הדין: (ה) ועין עוד פרטי דינים בזה ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ו ובאחרונים שם. כתב הש"י, דמותר לומר צדוק הדין על אדם גדול שמת אפילו בנשים שאין אומרים בהם תחנון, כמו ל"ג בעומר או ט"ו באב ובשבת וכו' (ה), דאין מועד, (3) אכל לא בראש-החודש חזקה ופזורים, דאלו נזכר בתלמוד: (ה) בלילה. אכל בבין-השמשות (ג) יכול לומר צדוק הדין וקדיש: (ה)

שער הציזין

(ה) ובתנ"אדם הלכות ראש-החודש מספקא אם בחוץ הדרשה מעורר קנים והספד, מחמת שאין לנו כעת תלמיד-תכס לענין הזה: (ה), עין שם. ודוקא על ראש-החודש, אכל בשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון, דמדינא אין ההספד אסור בהן, אין להחמיר בהן: (3) והשומעיהו מפני חודש ניסן דהשיגו האלה נבה, עין שם: (ג) כי בבאור הנ"א קבט טעם לרין זה מפה דפסקנו לעיל בסימן קלא סעיף ג לענין נפילת אפים, ועין שם ב"י דגם שם מסר ביד השמשות: (ה) ודוקא בין קדיש לתפלה: (ה), אכל קשהוה עומד בברכת קריאת שמע בין הפרקים אסור להפסיק, כמבאר שם: (3) שם במשנה ברורה, וכן כתב בשערי-השוק: (ג) לכאורה דוקא לענין שחרית, אכל אם התפלל מנחה ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' והתפלל אחר-כך מוסף אינו מועיל לזה, דאי לא תימא הכי אמאי קמא לן דאם שבת תזכיר יעלה ויבוא בתפלת המנחה יחזור ויתפלל, הלא משתמא התפלל מוסף והזכיר בו קדשת היום: אכן יש לדחות, דזכירת קדשת היום במוסף אינה תקון רק על מה ששקלל מקדם ולא הזכיר אכל לא על מה ששקלל אחר-כך, ועל-כן צריך עיון: (7) נראה לי דאף לדעה זו, אם ארע שהתפלל מנחה מקדם מוסף והזכיר 'יעלה ויבוא' אין זה תקון למה שלא הזכיר בשחרית, דאין לנו אלא מה שצאמר בגמרא שמוסף הוא תקון לתפלת שחרית, ועל-כן יחזור ויתפלל עוד תפלה לתשלומין על שחרית, וכן מוכח מדברי הרא"ש על אותה סוגיא בברכות, עין שם לענין שליט-צבור:

הלכות ראש־חֲדָשׁ סִמָּן תב תכא תכב

ביאורים ומוספים

סִמָּן תב

אם הנשים רשאות לקונן בראש־חֲדָשׁ

[משנב ס"ק א]

שְׁנֵהוּ עֶקֶר הַהֶסְפֵּד, וְאָסוּר בְּרֹאשׁ־חֲדָשׁ.

1) ולערך בראש חודש עצרת התעוררות וכדו' על נפטר, הורה הגר"ז אויערבך (הליכות שלמה ראש חודש פ"א ארחות הלכה הע' 95) שאסור, שהוא בכלל הספד, ואין זה אלא שינוי השם. ולשמוע בראש חודש הספד בקלות ודיסקים וכדו', הורה הגר"ז אויערבך (שם) שמותר.

ולענין הליכה בראש חודש לבית הקברות ביום היארצייט [או בשאר הימים הקבועים שנהוג ללכת בהם לבית הקברות], כתב הגשר החיים (ח"א פכ"ט ס"ק ה) שנהוג ללכת לשם גם כשחל היארצייט ברי"ח, והוסיף, שמה שכתב הכל בו [הובא בבית יוסף יו"ד סוף סי' שמד] שבר"ח אין הולכים לבית הקברות, כוונתו שאין ללכת כדי לקונן שם, אבל את התפילות שרגילים לומר שם מותר לומר גם ברי"ח. וכן הורה הגר"ז אויערבך (הליכות שלמה שם סכ"ג, ודבר הלכה הע' לו, וארחות הלכה הע' 93) שמותר, והוסיף, שמה שכתבו בשם האריז"ל שאין הנפשות שוכנות בקבריהן ברי"ח, הוא רק לענין השתחוות שם על פי יחידים.

מאידך, דעת הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ד עמ' קלג) שאין טעם בהליכה לבית קברות ברי"ח, משום שאין כל תועלת בתפילה זו, כיון שבר"ח גם החלק של הנפש שקשור עדיין לגוף לא נמצא בקבר, וכן דעת הגר"ש אלישיב (קובץ מבקשי תורה ח"י"ג סי' קכב עמ' נג). והדעת תורה (ס"ב) הסתפק אם מותר ללכת, וצוין לעיין במה שכתב לקמן (סי' תקפא ס"ד), ושם הביא משבחי הר"ח (דף כח) שכתב שלא ללכת בשבת ויום טוב ורי"ח לבית הקברות. והוסיף, שפעם שלחו האר"י בחול המועד לבית הקברות להתפלל ולא להשתטח על פי יחידים. ובספר כתב סופר (על התורה בהקדמת בנו עמ' 32) כתב, שאביו בחוליו האחרון כשהיה חולה מסוכן, ביקש שילכו בשבת להתפלל עבורו בקברי אבותיו.

ולהקים מצבה ברי"ח [לנהוגים ללכת ברי"ח לבית הקברות], כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' נא-נב) שאין לעשות כן, כיון שהמנהג שבהקמת מצבה אומרים דברי הספד, והרי הספד אסור ברי"ח.

[משנב ס"ק ג]

אֵלָא דוּרְשֵׁין עָלָיו אִם הוּא בִּר הַקִּי⁽²⁾ וְאוֹמְרִים קָדִישׁ אֲתִר הִדְרָשָׁה⁽³⁾.

2) וכן לענין פורים, כתב לקמן (סי' תרצו ס"ק טז) שעל תלמיד חכם אומרים דרשה בפניו, ואחר כך אומרים קדיש.

והמנהג בזה, כתב הגשר החיים (ח"א פ"ג ס"ק י) שמספידים תלמיד חכם בפניו בראש חודש, אך אין להאריך בדברים. והוסיף (שם ס"ק יב), שאף להספיד אשת חבר בפניה בדברים קצרים מקילים ברי"ח, משום שיש לה דין תלמיד חכם בפניו.

3) והמנהג בזה, כתב הגשר החיים (שם פט"ז אות ו ס"ק ג-ד)

שבימים שאומרים צידוק הדין אומרים לאחר מכן קדיש הגדול, דדיינו שמוסיפים בו 'דהוא עתיד לאתחדתא ולאחיא מתיא' וכר [וכעין הנוסח שכתב הטור ביו"ד סי' שעז], אבל בימים שאין אומרים צידוק הדין אומרים במקום זה 'מכתם לדוד' וכר (תהלים טז), ולאחר מכן אומרים קדיש יתום. וכן כתב הברכי יוסף (יו"ד סי' תא ס"ק ב) שבימים שאין אומרים קדיש הגדול אומרים קדיש רגיל, וכן כתב הערוך השלחן (סי' תקמו ס"ח).

[שעה"צ ס"ק א]

שְׁאִין לָנוּ קֶצֶת פְּלִמְד־תֶּכֶם לַעֲנִן הַזֶּה⁽⁴⁾.

4) וכן לענין איסור הספד בחול המועד, כתב במשנב"ב לקמן (סי' תקמו ס"ק כו) וביה"ל שם (ס"ג ד"ה שמותר) שאסור להספיד אפילו תלמיד חכם, משום שאין לנו ת"ח לענין זה. והוסיף בביה"ל (שם), שבערב שבת וערב יום טוב אחרי חצות אין להחמיר בזה, ומותר להספיד בהם ת"ח.

ואף שלושים יום קודם החג, כתב לקמן (שם ס"ק ג) שאין להספיד ת"ח, והוסיף, שהשעלה שמואל מתיר להספיד אדם גדול אם לא היתה אפשרות להספידו קודם לכן. וביאר בשעה"צ שם (ס"ק ד), שטעם האסורים הוא כיון שבזמננו אין דין ת"ח, ובטעם המקילים כתב, שאף שלענין חול המועד אנו מחמירים שלא להספיד ת"ח, מ"מ לענין שלושים יום קודם החג אפשר להחזיק שגם בזמננו נוהג דין ת"ח.

[משנב ס"ק ד]

וְהוּא הִדִּין בְּעֶבְרִי־יוֹסֵפֶה⁽⁵⁾, לִכְן אֵין אוֹמְרִים צִדּוּק הִדִּין⁽⁶⁾ וְכוּ', אוּ ט"ו בְּכָא וּבְשִׁקֵּט וּבְדוֹמָה⁽⁷⁾.

5) ואף בערב יו"ט, מבואר הש"ך (יו"ד סי' תא ס"ק ג) שדוקא אחרי חצות אין אומרים.

וערב ראש השנה וערב יום כיפור, כתב הפמ"ג (א"א ס"ק א) שדינים לענין זה כערב יום טוב, ואין אומרים בהם צידוק הדין אחרי חצות. והמטה אפרים (סי' תקפא ס"ג) כתב, שיש אומרים שבערב ראש השנה גם קודם חצות אין אומרים צידוק הדין. וכן בערב יום כיפור, כתב המטה אפרים (סי' תרה ס"ד) שאין אומרים צידוק הדין כל היום, וכן מבואר בשו"ע הרב (סי' תרד ס"ד), אלא שהוסיף שעל חכם בפניו אומרים.

ובערב ראש חודש וערב חנוכה, כתב לקמן (סי' תכט ס"ק ח) שאומרים צידוק הדין אחרי חצות, אמנם לקמן (סי' תרע ס"ק יב) מבואר שאף שמותר לאומרו אז, מ"מ מותר להחמיר ולא לאומרו. ובפסח שני, כתב הערוך השלחן (יו"ד סי' תא ס"ה) שיש מקומות שאין אומרים בו צידוק הדין.

6) ותפילת א-ל מלא רחמים הנאמרת לאחר הקבורה, הורה הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ד עמ' צג) שאמרו בערב ראש חודש אף אחר חצות.

ולברך ברכת 'אשר יצר אתכם בדין' הנאמרת בכניסה לבית הקברות, בימים שאין אומרים בהם צידוק הדין, כתבו השדי חמד (אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב אות יז) ובשו"ת יהודה יעלה

המשך במילואים עמוד 45

מילואים

הלכות ראש חודש סיומן תיו

המשך מעמוד הקודם

(22) ובטעם הדבר כתב לקמן (סי' תקנ ס"ק יא), שאין לומר סליחות וידידים בערב שבת במנחה.

(23) שכתב שם (סי' כא) שהכרעת הרמ"א לענין תענית שחיד גזר על עצמו בערב שבת, שמעיקר הדין אינו צריך לחשלים, והתענית היא רק עד שיצאו הציבור מבית הכנסת, ואפילו אם מקדימים להתפלל ערבית של שבת מפלג המנחה, אלא שעדיף שבקבלת התענית יפרש שאינו מתענה אלא עד א.ו.

הוסיף (שם סי' כב), שלענין תענית בערב ראש חודש שחל בערב שבת, יש לחלק בין אם בפעם הראשונה שחל להתענות בערב ירח חלה התענית בערב שבת, לבין אם חלה באמצע השבוע, והנה מה שכתבנו שם.

לימחור וכדו' יכול לאומרו לכתחילה בקול רם, מאידך, דעת הגרי"ח קניבסקי (דעת נוטה, ק"ש דע' 28) לענין 'בחן' שם כבוד' וכו' לאחר ברכה לבטלה, שיכול לאומרו בקול, וכן לענין אמירת 'בחן' שם כבוד' וכו' בתפלת יום כיפור קטן דעתו (מנהגי בית הכנסת חזון איש (לדומן) פ"ו סעי' א) לאומרו בקול.

(21) והסליחות הפוסטים שגוזגלים לומר לפני תפילת מנחה, כתב הגרי"ח קניבסקי (אשוי ישראל פליט דע' כט) שלא יתחילו לאומרם קודם שהגיע זמן תפילת מנחה, כיון שזמן מנחה הוא עת רצון.

ואם לא סימנו את תפילת יריב קטן עד השקיעה, הורה הגרי"ח אלישיב (קובץ מבקשי תורה ה"ג עמ' ט) שאפשר לסיימה אף אחר השקיעה, כיון שאינה כרחוק.

הלכות ראש חודש סיומן תב תכא תכב

המשך מעמוד דפג

סיומן תכב

סדר התפילה והלל בראש-חודש

[משנ"ב ס"ק א]

ואומר 'עלה נבוא' וכו', ולא תשיב הפסק פנין שהוא צריך תפילה⁽¹⁾. וגם המתפלל ערבית מבעד יום, כתב לעיל (סי' קח ס"ק כא) ולקמן (סי' תכד ס"ק ב וסי' תרגז ס"ק ד ובשע"צ שם סי' ו) שאומר יעלה יבוא, המתפלל ערבית במצאוי ראש חודש מבעד יום, משמע לקמן (סי' תכד שם) שאין צריך לומר 'יעלה יבוא' כיון שכבר עשהו חל.

(2) ואף להכריז בחנוכה ובפורים על הגוים, כתב לעיל (סי' רלו ס"ק ו) שמוחר ואינו נחשב להפסק, אף על פי שאם שכח לאומרו אינו צריך לחזור.

להגביה קולו באמצע תפילת הללש כשמוציא ליעלה יבוא, כדי להוכיח לציבור לאומרו, הורה החזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רנ, דעת נוטה תפלה תשובה קמו, שלא יעשה כן, משום שאין זה דרך ארץ לתפילה. והוסיף הגרי"ח קניבסקי (שם), שמימי המנהג לחקל בזה, וגם החזו"א לא אמר שהדבר אסור אלא שאינו דרך ארץ, וכן הורה הגרי"ח אלישיב (פניני תפילה עמ' פד) שמוחר להגביה קולו, כיון שהוא לצורך התפילה. מאידך, דעת הגרי"ח איערבך (הליכות שלמה תפלה, פ"ח ארחות הלכה דע' 20) שלא יעשה כן אחר מהמתפללים מפני שהדבר מבחנה, אלא דוקא השיץ או השמש יעשו כן.

[שע"צ ס"ק א]

והנהגה פ"ן קניש [למפלה]⁽³⁾.

(3) חזקא בתפילת ערבית, אבל בתפילת שחרית, כתב לעיל (סי' רלו ס"ק ד) שאסור להכריז, כיון שסמיכת גאולה לתפילה בתפילת שחרית חמורה יותר מבתפילת ערבית.

[משנ"ב ס"ק ב]

נפ"י א"תו חז"ר⁽⁴⁾.

(4) הוסיף שם (סי' ט) שכיון שאינו צריך לחזור, אם חזר הרי זה נחשב להפסק בתפילה.

ואם נזכר ששכח יעלה יבוא' לאחר שאמר 'השם', וחשב שהדין הוא שצריך לחזור ולק' סיים 'למחני חוקין', כתב הגרי"ח קניבסקי (אשוי ישראל פליט דע' לו) שיאמר עכשיו יעלה יבוא'.

(יריד סי' שטא) והדעת תורה (סי' רכז סי"ג) שמוחר לבד, משום שאין זה צידוק הדין אלא ברכת השבחה, וכן הורה החזו"א (ויניס והנהגות פ"ו סי' א), אמנם, בספר ארחות רבנו (ח"ב עמ' קמא) הובא, שהגרי"ח קניבסקי שאל את החזו"א אם יבדך ברכה זו בתשעה באב, ולא ענה לו, אך דעת הגרי"ח קניבסקי שהמבדך לא הפסיד, ומימ ביקש מאחר שבידך ויציא אותו.

(7) וכמו שהוסיף הא"ד (סי' ב), שבין יום כיפור לסוכות וכן מראש חודש סיון עד שבתות אפשר לומר צידוק הדין.

[שע"צ ס"ק ב]

והשקטתי סקני חלש ניסן דהשיגו הנאליה וקח, ע"ן שם⁽⁵⁾.

(8) שכתב (בסי' ב) שבחודש ניסן אפשר לומר צידוק הדין על תלמיד חכם, כיון שאיסור זה הוא רק מנחה.

[משנ"ב ס"ק ג]

אכל ב'כין השקטות יכול לומר צידוק הדין וקניש⁽⁶⁾.

(9) וקחל שהתפללו ערבית מבעד יום, כתב המקור חיים (בקצור הלכות) שאין אומרים אחרי התפילה צידוק הדין, ואפילו קודם שקיעת החמה, וכן כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק א).

[שע"צ ס"ק ג]

דגם שם סקני פ"ד השקטות⁽⁷⁾.

(10) ולענין מנהג ירושלים, כתבנו לעיל (סי' קלא ס"ק יו) בשם הגרי"ח אלישיב והגרי"ח איערבך שהמנהג שלא נפלים על פניהם לאחר שקיעת החמה, ואם כן לכאורה לפי זה גם צידוק הדין אין לומר לאחר שקיעת החמה (דע' חפני ברוך עמ' תק).

סימן תכא

הריאת 'ובראשי חודשיכם' קדם פסוקי דזמרה

[משנ"ב ס"ק א]

קדי לפקסם שהוא ראש-חודש⁽¹⁾.

(1) חזעטם בפרטום זה, כתב המחצתיש (סי' א, ולעיל סי' מה ס"ק א) שהוא כדי שלא יערערו על קידוש החודש שעל ידי בית דין, כיון שרוב האנשים לא ראו את חידוש הלכנה, וגם כיום שאין מקדשים על פי בית דין, מימ נחזים אנו כמנהג אבותינו. והערוך השולחן (סי' א) כתב, שהוא כדי שמיכרו לומר יעלה יבוא'.